

PODMÍNKA ZA ZNÁSILŇOVÁNÍ NEVLASTNÍ
DCERY. JAK VZNIKL ŠOKUJÍCÍ ROZSUDEK

REPORTÁŽ: ŽIVOT A STRACH VE STÍNU
ZADLUŽENÉ LIBERTY OSTRAVA

PŘIPRAVILA
FIALOVA VLÁDA
KORESPON-
DENČNÍ VOLBU
DOBŘE?

RESPEKT⁴

ČEŠTINA JE MEH

Učitelé si pořizují slovníky, aby rozuměli studentům.
Náš jazyk se opět mění a přináší to spoustu zajímavých otázek

JOSEF
JUNGMANN
MLADŠÍ

ASI TO
SKIPNU,
KÁMO.

Čeština je meh

Učitelé si pořizují slovníky, aby rozuměli studentům.
Náš jazyk se opět mění a přináší to spoustu
zajímavých otázek

JIŘÍ SOBOTA / FOTO MILAN JAROŠ

R

edakce vašeho oblíbeného týdeníku řešila nedávno zapeklitý problém. Je možné na obálku solidního českého média tučnými písmeny vytisknout slovo DEEPPFAKE? Náznaky se výrazně rozcházejí.

Rozhodně nikoli, hrozili se někteří. Moji osmdesátiletí rodiče nebudou rozumět, dodávali. A není snad úlohou novinářů hledat české výrazy zachycující komplikovanou novou realitu?

V čem je problém? divili se jiní. Není výraz *deepfake* náhodou již v českém prostředí spolehlivě ustálený termín? Není šikovný? Nezní všechny pokusy o český opis ve výsledku trochu legračně?

Zbláznili jste se? dodávali ti nejpokrokovější z nás. Když výraz přeložíme, jak zařídíme, aby nejmladší generace čtenářů a čtenářek vůbec tušila, o čem píšeme? Nebo pro ni už nepíšeme?

Rozhodl samozřejmě šéfredaktor, který má v redakci nejmocnější hlas. *Deepfake* se ocitlo na obálce – jenže opatrně, pouze v podtitulku. A debata se nikdy úplně nevyvinula, zmíněná hlava redakce se u kávovaru nedávno svěčila, že jí její neodvážné rozhodnutí dodnes mrzí.

Redakční dilema nespadlo z nebe. Čeština zjevně prochází velmi dynamickým vývojem. Rodiče přestávají rozumět svým dětem, takže když brněnská poradenská firma Než zazvoní vydá *Slovník generace Z pro rodiče a učitele*, nestihá ho distribuovat. Češtináři se přestávají orientovat v přívalu anglicismů, zkratek a prapodivných tvarů, jimiž dnes děti a mladí lidé komunikují. Vlna nových slov a forem je tak mohutná, že se na tom, jak je správně vykládat, neshodnou ani ti, kdo je používají.

Někdo pobaveně žasne, jako třeba můj přítel, jehož dospívající dcery mu nedávno uspořádaly doma kvíz novočeštiny, a on z něj nevyšel nejlépe. Někoho změny rozčilují – což není překvapivé, mladí lidé podle mínění starších generací „przní jazyk“ už tradičně. Jisté je, že ignorovat rychlé změny v rodném jazyce nelze, to byste si museli zacpat uši a zavřít oči. Něco se rodí. A rozhodně nejen v Čechách a na Moravě. Jenže co vlastně?

Jasně a rychle

„*Nefitnu*? Počkejte. To používám v souvislosti s oblečením... ne, moment, vlastně ne. Nejdřív jsem to používal v kontextu oblečení, že mi něco nepadne. Teď to ale používám už i časově. *Nefitnu* schůzku. Nestihnu to. Jasně!“ Triadvacetiletí Timon Láška a jeho kamarádka, spolužačka a spoluautorka

newsletteru o filmech Julia Pátá setkání s generačně vzdáleným novinářem nakonec v pohodě *fitnuli*, což znamená, že ho úspěšně zařadili do svého harmonogramu. Takže teď sedíme a snažíme se přemostit propast definovanou rokem narození. Podle obou mladších lidí je větší, než bývalo v minulosti zvykem, jednoduše proto, že doba se v posledních dvou desetiletích proměnila závratnou rychlostí právě v oblastech které souvisejí s komunikací. „Ve třech letech jsem začal konzumovat videohry. Valná většina z nich byla v angličtině,“ vypráví Timon. „A zhruba v deseti letech jsem začal konzumovat obsah skrze sociální sítě.“ „A to je naše megavýhoda,“ vstupuje do rozhovoru Julia. „Máme přístup k populárním obsahu, a tam dominuje angličtina. Což se zřejmě podepisuje i na tom, jak používáme češtinu.“

Rozhodně ano – během rozhovoru spontánně padají slova, kterým by lidé neznalí angličtiny rozuměli skutečně jenom s obtížemi. Timon si třeba myslí, že rodiče či učitelé dnes v komunikaci s dětmi cítí *shame*, protože jim úplně nerozumějí, ale stydí se zeptat. České slovo *stud* mu nejde z úst, protože jasně cítí, že ho vnímá jinak. Rozhovor o nových slovech je jako putování krajinou, která se teprve vynořuje z mlhy. V jakém kontextu je vlastně možné správně používat slovo *slay* a co jde či nejde *slaynout* – tedy (zhruba úspěšně vykonat, dosáhnout, uspět v tom? Nově frekventované slovo *creepy* zjevně nemá v češtině ekvivalent, evokuje prý velmi specifický až tělesný pocit odporu či zhnušení, způsobený nevhodným chováním. „Třeb když na ulici chlápek křičí na svoji partnerku nějaký hnusárny. To je *creepy*,“ říká Timon. Julia si tohle slovo ještě víc spojuje s obtěžováním. V každém případě je tu v jednom slově koncentrovaný význam, který čeština dosud takt přesně nenabízela.

Na schůzku jsem přišel vybaven již zmíněným příručním slovníčkem brněnských pedagogů. Tým nevládky Než zazvoní pod vedením Anety Košíkové jej vytvořil vlastně bokem, jejich hlavní prací je pomoci školám obecněji komu-

kovat s mladými lidmi tak, aby si obě strany rozuměly třeba propagaci studijních oborů. Učitelský sbor v průměru stárně zatímco věk studentů je stále stejný a jejich zkušenost razantně odlišná. „Učitelé i rodiče nám teď děkují, někteří říkají, že jim doteď unikala třeba polovina toho, co mladí mezi sebou říkají,“ vypráví v Brně zjevně nadšením autoři brožurky, jež obsahuje nějakých 130 nových výrazů a řadu často používaných zkratek. S mírou neporozumění to nejspíš nebude tak dramatické, slovník nicméně právě absolvoval druhý dotisk, při velkém zájmu je i tak nedostupný a jeho autoři chystají druhý dotisk.

I v Brně je na schůzce cítit, jak je tahle oblast nové češtiny rozpohybovaná. V úvodu kapitoly zmíněný výraz *fitnout* je novým „objevem“ tvůrců slovníku, dotaz na něj přišel od jedné z bezradných maminek někdy během podzimu. Průvodní teorie autorů zněla, že se slovo blíží českému „zapracovat někam“, stálí spolupracovníci z řad generace Z ale pří nesouhlasili. Teď se v Brně definice ustálila na onom časovém „být schopen zařadit do programu, udělat si čas“. Praská dvojice však doplňuje význam odkazující na padnoucí nepadnoucí oblečení. Rychlý dotaz mému zmíněnému kamarádovi a jeho dcerám tuto teorii potvrzuje.

České slovo
nezmizelo,
strašidelná může
být teď třeba
firemní porada.

Čtenář si v tuto chvíli může říct, že je čeština asi v úzkých, když ke komunikaci s nastupující generací potřebujeme slovník. To se ještě uvidí, ale už teď je jasné, že se jedná o globální fenomén. Podobný příval nových slov zaznamenává i němčina nebo španělština. S vlastním slovníčkem angličtiny generace Z přišla nedávno dokonce i evropská mutace amerického serveru Politico, psaného rodilými anglickými mluvčími. K sebeironickému článku se redakce odhodlala poté, co použila některé obraty evidentně nesprávně a sklídila za to posměch. Když do jejího slovníčku nahlédnete, najdete tam stejné výrazy, jaké zaslechnete v pražské tramvaji nebo brněnské šalině. Jak používat anglické *sly* v duchu nastupujících generací se zjevně řeší i v Bruselu nebo Londýně.

Stabilní systém

Jak se to mohlo stát a co všechno to hemžení vlastně znamená? Oslovení lingvisté se shodují, že za rychlým šířením nových slov skutečně stojí především nové komunikační prostředí, v němž se dnešní mladí lidé od narození pohybují. „Nemám ráda, když se mluví o přívalu anglicismů. Jedná se podle mě o globalismy,“ vysvětluje bohemistka Hana Dufková z pražské filozofické fakulty, která spolu se svým manželem řeší lingvistická témata na účtu sociální sítě X s mírně podvratným názvem *Lingvojazyce*.

Když vzpomínám, jak jsme v devadesátých letech v partě přátel na studiích spontánně uvedli do oběhu slovo *kykyrys*, jež nikdy nemělo psanou podobu a jehož přesný význam s odstupem času pracně lovím z paměti, obratem vysvětluje,

že dnes si mladí lidé hledají vlastní slovník podobně. Zásadní rozdíl je v tom, že jsou v komunikaci napojeni na celý svět, z něhož mohou čerpat. Když se nějaký výraz v nějaké skupině ujme, může se vzápětí rychle rozprsknout do okolí, protože na sítích není nikdo zcela izolován. *Kykyrys*, jehož význam se trochu blížil neurčitěmu anglickému výrazu *stuff*, zůstal v naší generaci viset v prostředí olomouckých hospod a vysokoškolských kolejí, dnes by ale kroužil po sítích, přejímali by jej další, dohadovali by se o jeho přesném významu. A nejspíš by pocházel z prostředí anglické populární kultury, protože ta pumpuje na síti zdaleka nejvíce obsahu a ovlivňuje tak vnímání lidí po celém světě. (Původ „našeho“ *kykyrysu* zůstává obestřen tajemstvím.)

Na podobném výkladu se shodlo několik oslovených jazykovědců i samotní mladí uživatelé. Stejně tak panovala shoda, že nová slova češtinu především obohacují a rozvíjejí, než že by ji nahrazovala. Lingvista z Ústavu pro jazyk český Jakub Sláma se sám považuje za bilingvního v češtině a angličtině a líčí, jak mu do jeho běžně mluvené češtiny vstupují anglické výrazy, už jenom proto, že angličtinu používá i ve svém partnerském vztahu. Nová slova mu ale nenahrazují původní česká, spíše zaplňují mezery, odstiňují významy, umožňují starším slovům nabývat nových významů. Někdy prostě lépe znějí, někdy jsou třeba úspornější, někdy je jejich převaha obtížné vysvětlit.

Vše se nese ve znamení pohybu a proměny. Pohádky bývaly strašidelné, dnes jsou často spíše *scary* nebo *spooky*. České slovo nezmizelo, bezpochyby se používá i v původním vý-

Čeština si musí najít cestu. (Julia Pátá, Timon Láska)

Malý
slovníček
novočestiny
pro neznalé:

Based /bejzd/ Nemá v češtině ekvivalent, obecně se používá jako kompliment nebo pochvala pro někoho, kdo je nezávislý a autentický. V konverzaci a na sociálních sítích je využíváno jako vyjádření respektu k názoru, který je odvážený a upřímný.

Cringe /krindž/ V Česku se používá jako přídavné nebo podstatné jméno. V přeneseném významu znamená pocit, který máte při pohledu na něco hrozně trapného.

Dissovát /disovat/ Z anglického *dislike*. Používáno ve významu nadávat na všechno a na všechny, neustále si na něco stěžovat, často bez zjevného důvodu. Podobné výrazu *hejtovat*, *hejtit*.

Ghostnout /goustnout/ Používá se v souvislosti s randěním a vztahy. Označuje situ-

aci, kdy jeden z partnerů náhle přestane odpovídat na zprávy, vůbec se neozve a nijak nevysvětlí příčiny svého chování.

Meh /meh/ Vyjadřuje apatii, znučenost či lhostejnost. Podobné českému „hmmm“.

Situationship /sitjuejnšip/ Vztah podle situace, „skoro-vztah“. Označení pro situaci, kdy se pár pravidelně schází, ale vyhýbá se závaznějším označením přítel či přítelkyně.

Slay /slej/ Využívá se v pozitivním smyslu, označuje vysokou kvalitu a nadčasovost na nadstandardní úrovni. Sloveso *slaynout* znamená zhruba „vykonat s velkým úspěchem“.

Trigrovat, vytrigrovat /trigrovat/ Odvozeno od anglického slova spoušť (*trigger*). V původním významu odkazuje ke spouštěčům panických atak pro osoby s posttraumatickou stresovou poruchou, v přeneseném významu znamená někoho vyprovokovat k unáhlené či přehnané emocionální reakci. ●

znamu, strašidelná ale může být zároveň třeba porada ve firmě. Výrazových prostředků přibýlo. „Pohádky jsou ale často spíš *creepy*“, smějí se tak na schůzce Julia s Timonem. Po předchozím vyjasnění pojmů je jasné, že tím nemyslí kouzla a čary, ale třeba dost netradiční vztahy mezi draky a princeznami.

Ještě na jedné věci se lingvisté shodují. Příval nových slov není ohrožením češtiny, protože jazyk není sbírkou slov. Jazyk je systém, jenž je ve skutečnosti velmi stabilní. Nová slova se do češtiny valí odjakživa, slova restaurace, talíř, kříž nebo třeba porcelán musela znít kdysi Čechům podobně jako dnes třeba v úvodu zmíněné *deepfake*. Časem se počestila, což znamená, že se trochu proměnila a nabrala morfologické formy typické právě pro češtinu. Můžete je skloňovat nebo časovat a právě tato jejich schopnost zapadnout je pravděpodobně jedním z nejdůležitějších faktorů, proč se udržela. Většina nových slov se totiž nakonec nestane součástí běžně používané slovní zásoby. „Vezměte si slovník neologismů (tedy nových slov) z devadesátých let a uvidíte, jak málo z nich přežilo,“ upozorňuje lingvistka z Ústavu Českého národního korpusu při Filozofické fakultě UK a spoluautorka chystané učebnice češtiny pro druhý stupeň základních škol Jana Šindlerová. V první dekádě po revoluci to například vypadalo, že se bude v češtině běžně používat slovo *depina*. Přiznat se k depresi či depce dnes dokáže kdekdo, s *depinou* si ale v roce 2024 nejspíš koledujete o výsměch.

Nevyzpytatelná hra

Spontánní příliv anglistů či globalistů nikomu z akterů žádné vrasky nedělá. Mnoho z nich časem zmizí, některé zůstanou a najdou si své místo, všechno se trochu přeskládá a pozmění. Zmíněný lingvista Jakub Sláma tak například o jazyku mluví jako o „divoké až přírodní věci, která si žije vlastním životem“. Ta se v milionech každodenních interakcí sama reguluje a je možné ji vnímat jako velkou hru s významy, chutěmi a vůněmi slov, vět či odstavců. Právě lexikum, tedy slovní zásoba, se proměňuje nejrychleji, zároveň se ale opírá o hlubší strukturu jazyka, s níž pohnout není vůbec snadné. K proměnám ale dochází i v hlubších vrstvách. Kdo by dnes například onikal, jak to běžně činil Oldřich Nový? Angličtina, jejíž základy se dnes tak snadno učí pro absenci složitějšího ohýbání slov, bývala kdysi vybavena koncovkami podobně jako jiné jazyky. Slovanská bulharština také pod vlivem okolních jazyků ztratila některé pádové koncovky a přijala člen – a přesto ji její mluvčí nadále považují za bulharštinu.

V tomto bodě se nicméně odehrává jiné velké drama, na něž lingvisté rozhodně nemají jednoznačný pohled. „Jsme autorstvo a cítíme větší respekt ke svému respondenství, než bývalo zvykem,“ prohlásili na schůzce hned z kraje Julia s Timonem. Zaznělo to úplně spontánně, jako by nebylo nic přirozenějšího než vzít češtinu s jejím generickým maskulinem nebo rozlišováním rodů ve shodě podmětu s přísudkem a učinit z ní „genderově inkluzivní“ jazyk, jehož samotná struktura neuráží či neponižuje ženy, nebinární osoby či trans osoby. Moment, Julia s Timonem to vlastně prohlásili* y. Nebo prohlásilx? Těžko říct, čeština zatím žádný univerzální recept, jenž by dokázala zrcadlit zvýšenou senzitivitu doby, zatím nenašla.

Ale hledá jej a pro část jejich uživatelů je to důležité. Do konce velmi důležité. Svě o tom ví překladatel a školitel Viktor Heumann, který je trans muž. Jazyk, jímž mohl popisovat sám sebe, hrál v jeho případě během tranzice k mužskému genderu zcela zásadní roli. „Větší než cokoli jiného, třeba než hormonální léčba,“ vysvětluje. V určitou chvíli se pro něj stalo neúnosným hovořit sám o sobě jako o ženě. Když popisuje svoji minulost, kličkuje v jazyce, hledá skuliny, místo minulého času, v němž se hned pozná rod, používá třeba čas přítomný, jenom aby nemusel říct například „já jsem zažila, já jsem viděla“ nebo „já jsem četla“. Dnes o sobě mluví v mužském rodě a jazykové trable zmizely, o to snáze se ale dokáže vcítit do situace těch, kteří budou mít nějaký jazykový problém v tradiční podobě češtiny vždy.

V tomto bodě se ocitáme v úplně jiném světě. Nová slova a výrazy do češtiny vplouvají víceméně spontánně, bez hlubšího záměru. Naopak ti, kdo se snaží „opravit“ češtinu, protože ji považují za systém upřednostňující patriarchy či překonané představy o genderové skladbě společnosti, jdou do hry s jasným záměrem a snahou dosáhnout změny cíleně, „shora“. Je k živému systému možné takto přistupovat? Má takový přístup naději na úspěch? To lingvisté nevědí bez ohledu na to, zda snahám učinit z češtiny genderově tolerantnější jazyk osobně fandí, či nikoli. Jedná se o velký experiment a nikdo neví, jak dopadne.

Učitelé i rodiče jim děkují. (Tým Než zazvoní, zleva Kateřina Čechová, Aneta Košíková a Jakub Roh)

Dosavadní pokusy rozhodně působí spíše krkolomně. Viktor Heumann byl jako jeden ze spoluzakladatelů organizace Trans*parent u toho, když se v psaném projevu začala zavádět po vzoru zahraničí hvězdička, jako například: „mentori*řky“ nebo „bez psychologů*žek“. Kromě toho, že u takových forem není jasné, jak je vlastně správně přechít, je jejich psaní i čtení energeticky náročné a lingvisté vám vysvětlí, že právě princip energetické úspornosti je jedním z hlavních hnacích motorů jazykového vývoje. Pokud se například udrží slovo deepfake, bude to určitě ze značné míry proto, že české ekvivalenty potřebují k (nepřesnému) vyjádření téhož významu slova minimálně dvě.

Jenže komplikování stávajících forem je přesně to, co tvůrci inkluzivního jazyka dělají. Autoři a autorky, studenty a studentky lze nahradit autorstvem či studenstvem, vždy to ale nefunguje. Krkolomné korektní hvězdičky v poslední době vytěsňuje x – jako ve spojení „onx bylx“. Při snaze vytvořit v jazyce pohodlné prostředí pro osoby, jež samy sebe nedokážou vtěsnat do jasně ohraničených škatulek muž či žena, vznikají pokusy o zavedení neutrálního rodu. Ten vede ve výsledku k větám připomínajícím nářečí typu: „Onu by se s vámi chtělu seznámit.“ Na první dojem to zní mírně řečeno neobvykle, Moravané ale mohou mít pocit, že něco vzdáleně podobného už někde na vesnicích rodného kraje slyšeli, a jazyk je do značné míry otázkou zvyku – kdo si dnes po pár letech ještě vzpomene, že Respekt kdysi přechyloval „nečeská“ ženská jména? Viktor Heumann vypráví, že

v jeho neziskovce Trans*parent, v níž pracují také nebinární lidé, se v běžné řeči ustálily obraty jako: „Prosím tě, mohli bys mi poslat ten e-mail, pokus bys měli čas?“

Je tohle budoucnost češtiny? Těžko říct. Pokud ano, nebude to určitě proto, že to někdo nařídí či předepíše. V Česku, stejně jako jinde ve světě, roste počet osob, které se hlásí ke složitější identitě, stejně jako počet lidí jim blízkých, kteří nechtějí, aby se jejich kamarádx, sourozencx nebo třeba potomcx či partnerx cítili v komunikaci nepříjemně. Budou tedy v budoucnosti běžné komunity lidí, kteří mezi sebou mluví sice česky, ale zvláště? Vznikne něco jako genderové dialekty? Rozšíří se více nějaká ustálená, neutrálnější forma češtiny?

Dvacátníci Julia Pátá a Timon Láska si myslí, že pokud slovanská čeština cestu nenajde, začnou ji určité skupiny mluvčích v určitých situacích opouštět. „Jasně, jako Čech v Česku budete používat rodný jazyk, ale třeba na pracovišti nebo na sítích budete mluvit anglicky,“ domnívají se. „Ti, kdo říkají, že my ničíme češtinu, si neuvědomují, že to ve skutečnosti může být naopak – že čeština může pro mnohé ztratit na přitažlivosti právě proto, že se nezmění,“ dodávají ještě.

To už jsme ale v oblasti spekulací a pokusů o věštby budoucnosti. Jazyk je nevyzpytatelná hra. Jak se promění, nedokáže nikdo přesně odhadnout. Stejně jako lze většinou jen stěží odhadnout příští pohyb jakéhokoli živého organismu. ●

 WWW.RESPEKT.CZ/AUDIO